



An Analysis of The Role Of The Oil Economy In The Spatial Evolution Of Cities (Case Study: Mahshahr Port)

Arash Ghasempour¹, Azadeh Arbabi Sabzevari^{2*}, Naser Ebadati³, Fatemeh Adibi Sadinezhad⁴ and Maryam Rostampisheh⁵

1. PhD student, Department of Geography and Urban Planning, Islamshahr Branch, Islamic Azad university, Islamshahr, Iran
2. Associate Professor Department of Geography and Urban Planning, Islamshahr Branch, Islamic Azad university, Islamshahr, Iran
3. Associate Professor, Department of Geology, Islamshahr Branch, Islamic Azad university, Islamshahr, Iran
4. Assistant Professor, Department of Geography and Urban Planning, Islamshahr Branch, Islamic Azad university, Islamshahr, Iran
5. Assistant Professor, Department of Architecture, Islamshahr Branch, Islamic Azad university, Islamshahr, Iran

| ARTICLE INFO | ABSTRACT |
|---|--|
| <p>Article type: <i>Research Article</i></p> <p>History Article: Received; 23 September 2023 Revised; 29 September 2023 Accepted; 18 October 2023</p> <p>Keywords: <i>Oil Economy,</i> <i>Spatial Developments,</i> <i>Industrial Cities,</i> <i>Detailed Plan,</i> <i>Mahshahr Port</i></p> | <p>Introduction: Oil, as one of the country's main sources of income, has played a significant role in the spatial evolution of cities. Bandar Mahshahr, as one of the cities of Khuzestan province, is no exception to this rule. Therefore, due to its proximity to oil and gas mines, it has been affected by this industry (oil industry). The physical-spatial expansion of Mahshahr port in a short period of time was influenced by the establishment of a huge amount of industries and petrochemicals, which led to an increase in immigration and the expansion of unprecedented constructions. Therefore, the basic problem of the current research is: an analysis of the role of the oil economy in the spatial evolution of Mahshahr port.</p> <p>Objectives: Considering the significant role of oil in the spatial transformations of cities, this research has been carried out with the aim of evaluating the process of spatial transformations of Mahshahr port in different periods.</p> <p>Methods: The research method is descriptive-analytical and practical in terms of targeting. In this research, according to the studies of comprehensive and detailed plans, available aerial photographs and the use of Google Earth and Arc/Gis10.8 software, the spatial evolution process of Mahshahr port during the years 1930 to 2022 was evaluated.</p> <p>Results and Discussion: The findings indicate that until 1930, the process of spatial developments of Mahshahr port included parts of the old Mahshahr and the industrial area. During the years 1985 to 2007, this city has been associated with the most trends of spatial developments within the scope of the detailed plan with an area equal to 731.04 hectares and outside the scope of the detailed plan with an area equal to 686.16 hectares in the northwest, south, west and southwest.</p> <p>Conclusion: The results of this research showed that oil has played a significant role in the spatial evolution of Mahshahr port, and most of the economic and social activities in this city have taken place due to the dependence on the oil industry. Therefore, the profit and loss obtained from the activity of this industry has played an important role in the spatial evolution of this city.</p> <p>Highlight:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Measuring the spatial developments of the activities of petrochemical companies, related factories and manufacturing industries in the period from 1985 to 2007 and as a result of the acceptance of labor and workers from different regions, Mahshahr port witnessed the expansion of construction within and outside the scope of the detailed plan. be unprecedented. |

Cite this article:

Ghasempur, A., Arbabi Sabzevari, A., Ebadati, N., Adibi Sadinejad, F., & Rostam Pisheh, M. (2023). An Analysis Of The Role Of The Oil Economy In The Spatial Evolution Of Cities (Case Study: Mahshahr Port). *Organization Of Space Economy*, 1(1), 67-84.



© The Author(s)

* Corresponding Author: Azadeh Arbabi Sabzevari
Email: Az.Arbabi@iau.ac.ir

تحلیلی بر نقش اقتصاد نفتی در تحولات فضایی شهرها (مطالعه موردی: بندر ماهشهر)

آرش قاسم پور^۱، آزاده اربابی سبزواری^{۲*}، ناصر عبادتی^۳، فاطمه ادیبی سعدی نژاد^۴، مریم رستم پیشه^۵

۱. دانشجوی دکتری، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران

۲. دانشیار، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران

۳. دانشیار، گروه زمین شناسی، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران

۴. استادیار، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران

۵. استادیار، گروه معماری، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران

| مشخصات مقاله | چکیده |
|--|--|
| نوع مقاله: مقاله پژوهشی | بیان مسئله: نفت به‌عنوان یکی از منابع اصلی درآمدی کشور، نقش قابل توجهی بر تحولات فضایی شهرها داشته است. بندر ماهشهر هم به‌عنوان یکی از شهرهای استان خوزستان از این قاعده مستثنی نیست. از این رو به دلیل نزدیکی به معادن نفت و گاز تحت تأثیر این صنعت (صنعت نفت) قرار گرفته است. گسترش کالبدی- فضایی بندر ماهشهر در مدتی کوتاه متأثر از استقرار حجم عظیمی از صنایع و پتروشیمی‌ها، سبب افزایش مهاجرپذیری و گسترش ساخت‌وسازهای بی‌سابقه‌ای گردید. لذا مسئله اساسی پژوهش حاضر: تحلیلی بر نقش اقتصاد نفتی در تحولات فضایی بندر ماهشهر می‌باشد. |
| تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۰۱ | هدف: با توجه به نقش قابل توجه نفت در تحولات فضایی شهرها، این پژوهش با هدف ارزیابی روند تحولات فضایی بندر ماهشهر در ادوار مختلف انجام شده است. |
| تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۷/۱۷ | روش: روش پژوهش توصیفی- تحلیلی و از نظر هدف‌گذاری کاربردی است. در این پژوهش با توجه به مطالعات طرح‌های جامع و تفصیلی، عکس‌های هوایی موجود و استفاده از نرم‌افزارهای Google Earth و Arc/Gis10.8 به ارزیابی روند تحولات فضایی بندر ماهشهر طی سال‌های ۱۳۰۹ تا ۱۴۰۱ پرداخته شد. |
| تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۲۶ | یافته‌ها و بحث: یافته‌ها حاکی از آن است که تا سال ۱۳۰۹ روند تحولات فضایی بندر ماهشهر شامل بخش‌هایی از ماهشهر قدیم و ناحیه صنعتی بوده است. این شهر طی سال‌های ۱۳۶۴ تا ۱۳۸۶ با بیشترین روند تحولات فضایی در محدوده طرح تفصیلی با مساحتی برابر ۷۳۱/۰۴ هکتار و در خارج از محدوده طرح تفصیلی با مساحتی برابر ۶۸۶/۱۶ هکتار در شمال غرب، جنوب، غرب و جنوب غرب همراه بوده است. |
| کلیدواژه‌ها: اقتصاد نفتی، تحولات فضایی، شهرهای صنعتی، طرح تفصیلی، بندر ماهشهر | نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش نشان داد نفت نقش قابل توجهی بر تحولات فضایی بندر ماهشهر داشته است و بیشترین فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی در این شهر به دلیل وابستگی به صنعت نفت صورت گرفته است. بنابراین، سود و زبانی که از فعالیت این صنعت به دست می‌آید، نقش مهمی در تحولات فضایی این شهر داشته است. |
| | نکات برجسته: • سنجش تحولات فضایی فعالیت شرکت‌های پتروشیمی، کارخانجات وابسته و صنایع تولیدی در بازه زمانی ۱۳۶۴ تا ۱۳۸۶ و در نتیجه پذیرش نیروی کار و شاغلین از مناطق مختلف، باعث گردید تا بندر ماهشهر در محدوده و خارج از محدوده طرح تفصیلی شاهد گسترش ساخت و سازهای بی‌سابقه‌ای باشد. |

ارجاع به این مقاله: قاسم‌پور، آرش، اربابی سبزواری، آزاده، عبادتی، ناصر، ادیبی سعدی نژاد، فاطمه و رستم‌پیشه، مریم (۱۴۰۲). تحلیلی بر نقش اقتصاد

نفتی در تحولات فضایی شهرها (مطالعه موردی: بندر ماهشهر)، *ساماندهی اقتصاد فضا*، (۱)، ۸۴-۶۷.

بیان مسئله

در دوره معاصر، صنعت و به‌ویژه صنعت نفت، در رشد جمعیت و شکل‌گیری فضاهای شهرهای صنعتی و مدرن بسیار حیاتی بوده است (Tan et al, 2016). بنابراین امروزه در بسیاری از مناطق جهان سرنوشت نفت با تقدیر ملت‌ها و جوامعی که مالک آن هستند، به هم پیوسته و توأم است (حیدری و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۳۸). نفت و درآمدهای ناشی از آن در صد سال اخیر، تأثیری مهم و انکار نشدنی بر همه تحولات اقتصادی و سیاسی و اجتماعی داشته است (پیلوار و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۸). به عبارت دیگر، ورود صنعت به‌ویژه صنعت نفت، در جوامع محلی به مانند یک کاتالیزور بسیار قوی، تغییرات بسیاری در ساختار اکولوژیکی مناطق دارای نفت، روابط اقتصادی- اجتماعی، شیوه معیشت و سبک زندگی مردم به وجود آورده است (حجازی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۸). نفت در طول یک صد سالی که از پایه‌گذاری صنعت آن در ایران می‌گذرد، با حیات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی ایرانیان گره خورده است و مسیر توسعه کشور و ارتقای قدرت ملی ایران نیز، از این بخش می‌گذرد (محسنی تبریزی و فرامرزی، ۱۳۹۱: ۳۶). به طوری که در ایران، برنامه‌ها و بودجه‌های توسعه و عمرانی کشور، هر ساله بر پایه درآمدهای نفتی انجام می‌گرفت و علاوه بر بخش درآمدهای حاصل از فروش نفت در سطوح مختلف کشور، خود صنعت نفت به تنهایی باعث به وجود آمدن سبک خاصی از شهرنشینی شد (بشارتی فر و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۵۸). همراه با ورود صنعت نفت به مناطق نفت‌خیز، ساکنان محلی در کنار درک تمایزهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، پیامدهای زیست‌محیطی، تغییرات معیشتی، سبک زندگی، دگرگونی ارزش‌ها و هنجارها را نیز تجربه کرده‌اند (فرضی و ازکیا، ۱۳۹۵: ۲۲۱). این شهرها با کشف و بهره‌برداری از منبع فناپذیر نفت متولد می‌شوند و از نظر اقتصادی و اجتماعی به شکوفایی می‌رسند؛ به گونه‌ای که در دوران حیات خود سردمدار مدرن شدن و نوگرایی می‌شوند و در زمره شهرهای مرفه و پیشرفته زمان خود قرار می‌گیرند (قدمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۰). بنابراین ساختار فضایی شهرهای نفتی، بازتاب و برآیندی از اقتصاد نفتی بوده است. از این رو این صنعت نگرش متفاوت و تغییرات بنیادی را در ساختار و سازمان فضایی- کالبدی آن‌ها به وجود آورده است (بشارتی فر و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۵۸). بدین ترتیب، شهرهای استخراجی به دلیل ماهیت خاص خود از روند توسعه سریع‌تری در مقایسه با سایر مناطق برخوردارند (مختاری ملک‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳). در نتیجه علاوه بر مردم بومی، سیل مهاجرت‌های گسترده از سایر مناطق و حتی کشورهای دیگر، برای یافتن کار و کسب درآمد، روانه این شهرها می‌شوند. همچنین برای رفع نیازهای این افراد به تدریج ساخت مسکن صورت می‌گیرد و اطراف این شرکت‌ها، منازل مسکونی و شهرک‌ها به وجود می‌آیند، بازارها شکل می‌گیرند و سایر خدمات مرتبط گسترش می‌یابند، به طوری که در مدتی کوتاه، این مناطق، روند توسعه گسترده‌ای را طی می‌کنند. اما هم‌راستا با این توسعه، در این مناطق، آسیب‌پذیری‌های اجتماعی، انسانی و به‌ویژه زیست‌محیطی گسترده‌ای نیز به وجود می‌آید که بررسی‌های انجام شده از مناطق نفتی در ایران نیز نشان از توسعه یافتگی به معنای «ناپایدار» آن در این شهرهای نفتی دارد (ممبئی و کلانتری، ۱۳۹۹: ۲۱۲). برای تبیین جریان پایدار تحولات فضایی در شهرها رویکردهای مختلفی می‌توان اتخاذ نمود، یکسر آن رویکردهای عینی صرف که دل‌مشغولی خود را در فیزیک فضا دنبال می‌کنند تا جریان‌هایی که اساس را در ورای این فیزیک دانسته و مفاهیم ارزشی پیوند دهنده صورت به پشت پرده این ظواهر را مد نظر قرار می‌دهند. در گروه دوم، نقش مفاهیم ارزشی از جمله سیاست و قدرت نیز در فرآیند ساخت‌یابی فرم و ساختار شهرها غیر قابل اغماض است؛ چه در مرحله سیاست‌گذاری و چه برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های مرتبط با شهر که در نهایت متغیر وابسته این فرآیندها عنصر فضا است (ایمانی شاملو و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۶). بر اساس مطالعه مرکز تحقیقات و توسعه مدیریت پروژه صنایع پتروشیمی، در استان خوزستان، توسعه صنعتی رخ داده است، شهرها رشد کرده و جمعیت به دلیل مهاجرت چند برابر شده است (ممبئی و کلانتری، ۱۳۹۹: ۲۱۲). بندر ماهشهر هم به‌عنوان یکی از شهرهای استان خوزستان از این قاعده مستثنی نیست. از این رو به دلیل نزدیکی به معادن نفت و گاز تحت تأثیر این صنعت (صنعت نفت) قرار گرفته است. گسترش کالبدی- فضایی بندر ماهشهر در مدتی کوتاه متأثر از استقرار حجم عظیمی از صنایع و پتروشیمی‌ها، سبب افزایش مهاجرپذیری و گسترش ساخت‌وسازهای بی‌سابقه‌ای گردید. لذا مسئله اساسی پژوهش حاضر: تحلیلی بر نقش اقتصاد نفتی در تحولات فضایی بندر ماهشهر می‌باشد.

مبانی نظری

شهرها به‌طور مداوم در حال رشد و توسعه هستند. این تحول در ماهیت عناصر نظم فضایی و چیدمان فضایی آن‌ها نیز رخ می‌دهد (ذکاوت، ۱۳۹۰: ۱۲۰). به عبارت دیگر تحولات فضایی شهرها به روابط مختلف و متقابل تمامی نیروها و عوامل موجود

درونی و بیرونی در شهر بستگی دارد. این عوامل می‌تواند در بر گیرنده نیروی بازار، فعالیت‌ها، زیرساخت‌های شهری و خدمات متعدد باشد که همواره ارتباطی پیچیده و متقابل داشته است (خزلی و بیژنانی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۲۶). این فضاها تحت تأثیر عواملی چون شرایط طبیعی و اقلیمی، نیروهای اقتصادی و مالی، نیروهای سیاسی و مدیریتی و نیروهای اجتماعی و فرهنگی دچار تحول و تطور می‌گردند. نیروهای اجتماعی و فرهنگی مجموعه موازین و هنجارهای نهادین جامعه است که به‌واسطه ارزش‌ها از قدرت و نیروی لازم برای به‌هنگار کردن مردم برخوردار است (نژاد ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۳). جدول شماره (۱)، لیست فرایندهای عمومی شهری تأثیرگذار بر تغییرات ساختار کالبدی- فضایی و فرم شهری را با مقیاس زمانی نشان می‌دهد. فرایندهای تدریجی آهسته مربوط به پارادایم‌های فنی- اقتصادی از جمله تغییرات ساختاری در اقتصاد جهانی، تغییرات جمعیتی و معرفی تکنولوژی‌های جدید است. فرایندهای سریع شامل جریان ارتباطات (که می‌تواند در دنیای دیجیتال ثانیه به ثانیه اتفاق بیفتد) و چرخه‌های روزانه از سفر شهری است. فرایندهای مؤثر بر ساختار فضایی شهرها از نظر کاربری زمین و عملکرد شهری از فرایندهای متوسط از نظر زمانی محسوب می‌شوند که شامل مکان‌یابی کارخانه‌ها، مراکز تجاری و نواحی مسکونی است. این فرایندها به نوبه خود وابسته به هر دو فرایند پویا و سریع‌تر (مانند الگوهای سفر که دسترسی را تحت تأثیر قرار می‌دهد) و فرایند آهسته‌تر (از قبیل تغییر اقتصادی که اشکال مسلط تولید اقتصادی در دوره‌های مختلف شهری را تحت تأثیر قرار می‌دهد) هستند (منتظری و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۰).

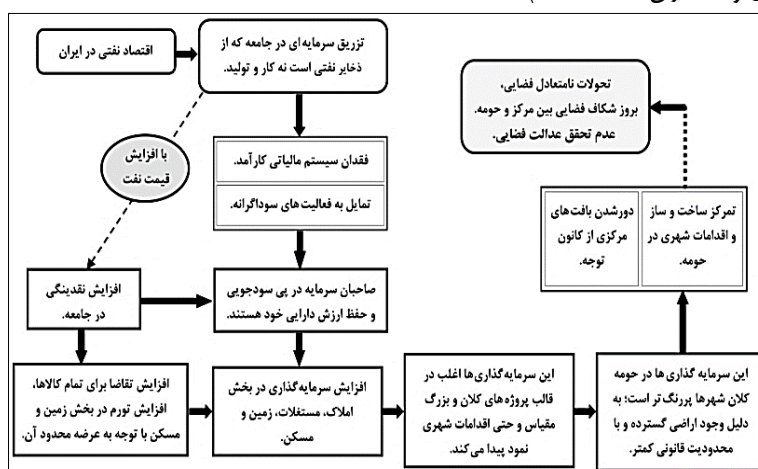
جدول ۱. فرایندهای فضایی شهری و مقیاس زمانی

| فرایندهای آهسته (طی دهه‌ها یا قرن‌ها) | فرایندهای متوسط (کمتر از ۱۰ سال) | فرایندهای سریع (روزانه یا سریع‌تر) |
|---|---|---|
| - تغییرات ساختاری اقتصادی جهانی - تغییرات عمده جمعیتی - تغییر پارادایم فنی- اقتصادی | - مکان‌یابی کارخانه‌ها و صنایع، اراضی مسکونی و ... - چرخه‌های توسعه شهری - چرخه‌های تجاری | - جریان‌های ارتباطی (الکترونیک بسیار سریع) - الگوهای سفر |

برگرفته از: منتظری و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۰

در حال حاضر استراتژی‌های نئولیبرالی در شهرها ریشه دوانده و بیشتر شهرها با سازوکارهای نظام سرمایه‌داری آمیخته شده‌اند (ایمانی شاملو و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱۴). این امر موجب شده است تا فضاهای شهری بیشتر در راستای نیروهای سیاسی و اقتصادی بازتولید شوند که محملی برای تسهیل روابط سرمایه‌داری باشد. از این رو تولید فضا، پدیده‌ای در راستای تحکیم روابط انباشت، گردش و سود، برای تسهیل روابط سرمایه‌داری است (حیدری و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۴۰). این وضعیت در کشورهای نفتی نیز حاکم بوده است. اما شرایط اندکی متفاوت‌تر از چیزی است که در سایر کشورها اتفاق می‌افتد؛ یعنی افزایش درآمد این کشورها به دلیل کشف نفت، به‌ویژه در دهه‌های میانی قرن بیستم موجب تمرکز سرمایه و رشد روزافزون شهرها و به دنبال آن، افزایش زیرساخت‌ها، رونق ساخت‌وسازها و شکل‌گیری قوانین مدون شده و این شهرها را وارد مرحله جدیدی کرده است. تولید نفت و راهبردهای لیبرالیستی دو نیروی پیشران اساسی در انتقال این شهرها به فرایند شهری مدرن محسوب می‌شوند. در این میان، بحث سود، گردش و انباشت سرمایه و ارزش اضافی وارد حوزه شهرسازی و تحولات فضایی این شهرها شده و بستر برای فعالیت‌های سوداگرانه فراهم شده است. به‌طور کلی درآمد نفتی به ساخت‌وساز، صنایع وابسته، شهر گرایی و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها رونق می‌بخشد و فعالیت‌هایی مانند احتکار و سوداگری که مستقیماً تحت تأثیر سیاست‌های دولتی هستند پررنگ‌تر می‌شوند (حیدری و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۴۰). نفت چه در محل استخراج و چه در محل احداث تأسیسات فرآوری، قدیمی‌ترین و بارزترین بردار دولت در تحقق سیاست‌های شهرسازی است (بشارتی فر و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۶۰). با ورود درآمدهای کلان نفتی در سیستم اقتصادی کشور، سیستم جهانی و سیستم سرمایه‌داری بیش از پیش در مناسبات شهرهای این کشورها نمود پیدا می‌کند. به عبارتی این فرایند و انباشت سرمایه در کشورهای نفتی بر پایه سرمایه ثابت پررنگ‌تر است و با توجه به حجم نقدینگی حاصل از سرمایه‌های نفتی موجود در جامعه، میزان تورم در عرصه زمین و مستغلات را بالا می‌برد به‌طوری‌که سوداگری در بازار زمین و مسکن یکی از پیامدهای آن است. در این مسیر گروه‌های صاحب قدرت (سرمایه) یک سمت اصلی قضیه هستند و بخش عمده‌ای از این فعالیت‌ها در سیطره چنین گروه‌هایی قرار دارد که اصولاً با توجه به سود بالای مورد انتظار در قسمت‌های مرغوب شهری متمرکز می‌شوند و این مسئله باعث به وجود آن فاصله طبقاتی و در نهایت شکاف فضایی جامعه می‌شود (ایمانی شاملو و همکاران، ۱۳۹۷: ۴). در پژوهش «سرمایه‌داری و فضا» این استدلال وجود دارد که سرمایه‌داری از یک سو به تولید فضای نابرابر منجر می‌شود و از سوی دیگر، به دلیل انحصار فناوری‌های پیشرفته، قیمت کالاها را کاهش می‌دهد و موجب انحصار بازار، سود بیشتر و در نتیجه نابودی

فضاهای بومی و سنتی و عمدتاً با فناوری ساده‌تر می‌شود. همچنین تولید فضای سرمایه‌داری تنها امری اقتصادی نیست و بی‌شک جنسی و نژادی نیز محسوب می‌شود که از این راه، سبب نابرابری جنسیتی و نژادی و تقسیم جوامع به گروه‌ها، طبقات و اقشار مختلف می‌شود (حیدری و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۴۱).



شکل ۱. فرایند تحولات فضایی نامتعادل شهری تحت تأثیر تغییرات قیمت نفت

برگرفته از: خیرالدین و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۲

پیشینه تحقیق

– آتکینسون^۱ (۲۰۰۸)، در مقاله‌ای تحت عنوان شهرها بعد از نفت، فروپاشی و سرنوشت شهرها، به این نتیجه می‌رسد که شهرهای نفت‌خیز به دلیل بهره‌برداری خام و وابستگی اقتصاد شهری به منابع تجدید ناپذیر در فرآیند توسعه از الگویی ناپایدار تبعیت می‌کنند که با تهی‌سازی روزافزون منابع نفتی و گسترش آلودگی‌های منابع آب‌و‌خاک به دلیل فعالیت‌های نفتی، آینده اقتصادی شهرها را با ابهام روبه‌رو می‌سازد.

– تاریگان و همکاران^۲ (۲۰۱۷)، در مقاله‌ای تحت عنوان بالیک پایان: برنامه‌ریزی و توسعه شهری در پیش‌بینی دوران پس از نفت، سعی دارند مشخصات شهر بالیک پایان را با تمکز قوی بر برنامه‌ریزی و فرایند توسعه آن در پیش‌بینی گذار به گسترش اقتصاد آن فراتر از صنعت نفت بررسی کنند. در این مقاله سه عامل کلیدی زیربنای این تحول یعنی: سیاست‌ها و مقررات عمومی، زیرساخت‌های شهری و ایجاد و استفاده از دانش را مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و فرصت‌ها و چالش‌هایی که ممکن است شهر با آن روبه‌رو شود نیز مورد بحث قرار می‌گیرد. نتایج این پژوهش در پرتو چشم‌اندازهای برنامه‌ریزی و توسعه شهری می‌تواند درسی برای شهرهای دیگر، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه باشد که برخی از آن‌ها ممکن است بیش از حد به اقتصاد مبتنی بر منابع طبیعی متکی باشند، تا دوره گذار پس از رونق اقتصادی ناشی از آن را پیش‌بینی کنند.

– لیانگ^۳ (۲۰۱۹)، در مقاله‌ای به برنامه‌ریزی و توسعه اکولوژیکی شهری مبتنی بر منابع نفت چین پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که رشد سبز و انتقال اقتصادی شهرهای منابع نفتی در چین به برنامه‌ریزی دولت برای توسعه شهری، از جمله برنامه‌ریزی قانونی و برنامه‌ریزی غیر قانونی بستگی دارد. شهرهای مبتنی بر منابع نفتی باید برنامه‌ریزی اکولوژیکی و توسعه شهرهای مبتنی بر منابع نفتی در چین را از سه جنبه ترویج دهند: بهینه‌سازی ساختار صنعتی شهرها، بهینه‌سازی چیدمان مناطق عملکردی شهری و بهینه‌سازی چیدمان منظر زیست محیطی شهری به منظور انطباق با رشد سبز و گذار اقتصادی.

– ژانگ و همکاران^۴ (۲۰۲۰)، در مقاله‌ای تحت عنوان تحقیقی بر روی ارتباط بین سطح توسعه اقتصاد شهری و ساختار فضایی شهرها (مطالعه موردی: دو شهر کشور چین)، به این نتیجه رسیدند که دو شهر کونمینگ و گویانگ ساختار فضایی چند مرکزی دارند. ساختار کونمینگ بیشتر چند هسته‌ای و قابل توجه است و سطح اقتصادی آن بالاتر از گویانگ می‌باشد اما از نظر مساحت با

1. Atkinson
2. Tarigan et al
3. Liang
4. Zhang et al

گویانگ قابل‌مقایسه نیست. مرکز این شهر تلاش در توسعه ناحیه مرکزی دارد و مراکز بیشتری در محدوده جغرافیایی و فضایی توزیع شده‌اند و سهم بیشتری در توسعه اقتصادی دارد.

- پنگ و همکاران^۱ (۲۰۲۲)، در مقاله‌ای به تکامل فضایی یک شهر نفتی (مطالعه موردی: کارامای شمال غربی چین) پرداخته‌اند. این پژوهش بررسی می‌کند که چگونه کارامای، یک شهر معدنی معمولی در شمال غربی چین، در طول سه دهه گذشته (۱۹۹۴-۲۰۲۱) با منطقه مطالعاتی خاصی از نفت گسترش و تکامل یافته است. شهرک‌های تولیدی که با استفاده از تصاویر سنجنش از دور (RS) و سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS)، به طور کامل ویژگی‌های الگوی فضایی پراکنده شهرهای نفتی را بیان می‌کند. در این پژوهش، برای بحث در مورد ویژگی‌های گسترش از تجزیه و تحلیل نرخ گسترش و شاخص توسعه شهرنشینی، جهت‌گیری فضایی و فشردگی شهری استفاده گردید. نتایج این پژوهش نشان داد که شهر کارامای از سی سال گذشته به گسترش خود ادامه داده است و در این شهر دو مرحله از گسترش شهری از نظر جهت‌گیری گسترش وجود داشته است. همچنین نتایج این پژوهش نشان داد که در طول توسعه، گرایش به فشردگی بیشتر شهری وجود داشته است و فضای شهری کارامای به تدریج از توزیع پراکنده شهرک‌ها به مناطق شهری متمرکز تبدیل شده است.

- محمود و همکاران^۲ (۲۰۲۲)، در مقاله‌ای به بررسی تأثیر قیمت نفت، رشد اقتصادی و شهرنشینی بر انتشار دی‌اکسید کربن در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که افزایش رشد اقتصادی بر انتشار دی‌اکسید کربن در کویت، عمان، قطر و عربستان سعودی تأثیر مثبت دارد. همچنین کاهش رشد اقتصادی می‌تواند بر انتشار دی‌اکسید کربن در بحرین، کویت، قطر و امارات متحده عربی تأثیر مثبت داشته باشد. علاوه بر این، افزایش قیمت نفت تأثیر مثبتی بر انتشار دی‌اکسید کربن در عمان، قطر و عربستان سعودی دارد. همچنین کاهش قیمت نفت می‌تواند تأثیر مثبتی بر انتشار دی‌اکسید کربن در بحرین و تأثیر منفی در کویت و امارات داشته باشد. در نهایت، شهرنشینی بر انتشار دی‌اکسید کربن در بحرین، عمان، قطر و امارات تأثیر مثبت دارد. رشد اقتصادی در همه کشورهای شورای همکاری خلیج فارس نامتقارن است و اثر نامتقارن قیمت نفت نیز در همه کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به جزء امارات مشاهده می‌شود.

- شحمت زاده و همکاران (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای تحت عنوان اقتصاد سیاسی نفت و شهرنشینی در ایران (مطالعه موردی: شهرستان کرمانشاه)، به این نتیجه رسیدند که صنعت نفت و فرآیند استخراج و بهره‌برداری از آن شکل خاصی از بافت شهری و شهرنشینی در شهرهای نفت‌خیز را به وجود آورده است. با توجه به اینکه یک برنامه مدون و جامع در جهت توزیع مناسب و برابر درآمدهای نفتی در مناطق شهری و روستایی شکل نگرفته است، گاهی اوقات وجود نفت باعث توسعه و پیشرفت مناطق نفت‌خیز و شهرهای در مجاورت این مناطق نشده است.

- بشارتی فر و همکاران (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای تحت عنوان تحلیل و تبیین تأثیرات صنعت نفت بر ساختار فضایی شهر (مطالعه موردی: شهرآبادان)، به این نتیجه رسیدند که بخش بزرگی از شکاف میان محله‌های شهری آبادان مربوط به محله‌های وابسته به صنعت نفت است چرا که به‌طور کلی میانگین رتبه‌ای این محله‌ها بسیار کمتر از سایر محله‌های شهری آبادان است. در کل صنعت نفت با ۰/۴۸۸، تأثیر مستقیم قابل توجه و معناداری بر ساختار فضایی شهر آبادان داشته و آن را به‌شدت دگرگون ساخته است. همچنین نوعی بی‌نظمی، ناهمگونی، تضاد و بی‌عدالتی را در مورفولوژی فضایی محله‌های شهر به وجود آورده است.

- ایمانی شاملو و همکاران (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای به بررسی نقش مؤلفه‌های اقتصادی مبتنی بر نفت در تحولات فضایی کلان‌شهرهای تهران و تبریز پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که محصول و اثرات فضایی ناشی از شدت رانته شدن کنش‌های شهری، در عرصه فضایی به شکل شکاف رسوب می‌کند که توالی پیامد شکاف منتج از روابط رانته شهرها در کشور نفتی (که در این پژوهش تحت رویکرد اقتصاد سیاسی تبیین شد) در بسامدهای فضایی را طی چند دهه اخیر به‌خوبی می‌توان مشاهده کرد.

- بشارتی فر و میرآبادی (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای تحت عنوان تبیین الگو و تحلیل نحوه توزیع خدمات شهری در شهرهای نفت‌خیز (مطالعه موردی: آبادان)، به این نتیجه رسیدند که بین توسعه اقتصادی و اجتماعی با توسعه خدمات شهری رابطه معناداری وجود دارد. به‌طوری‌که وجود محلات برنامه‌ریزی شده وابسته به صنعت نفت که هم به لحاظ اقتصادی و اجتماعی مترقی‌ترند و هم به

لحاظ کالبدی و خدماتی برنامه‌ریزی شده‌ترند و نیز وجود محلات حاشیه‌ای به‌ویژه در نواحی شرقی شهر آبادان که هم به لحاظ اجتماعی و اقتصادی ضعیف و آسیب‌پذیرند و هم به لحاظ توسعه کالبدی کمتر مورد توجه مدیریت شهری بوده‌اند به جدایی‌گزینی و دوگانگی فضایی در شهر آبادان منجر شده است.

- حیدری و همکاران (۱۳۹۹)، به تحلیل پیشران اقتصاد نفتی و تأثیرات آن بر کیفیت زیست‌پذیری جوامع محلی در شهرهای استخراجی (مطالعه موردی: شهر بهبهان) پرداخته‌اند، نتایج مطالعات آن‌ها نشان می‌دهد هیچ یک از عوامل اقتصاد نفتی در گروه متغیرهای دو وجهی قرار نگرفته‌اند که این امر نشان دهنده تأثیرات نه چندان زیاد و مثبت نفت بر مقوله زیست‌پذیری شهری است؛ چنانچه به‌واسطه استقرار صنعت نفت در شهر بهبهان، زیرساخت‌های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی متحول شده است که البته این تحولات مطلوب نبوده و کیفیت زندگی ساکنان را بهتر نکرده است.

- جعفری پابندی و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی به تحلیل ساختاری- کارکردی مورفولوژی شهری تحت تأثیر رانت حاصل از اقتصاد نفتی در شهر زنجان پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش آن‌ها نشان داد که اقتصاد نفتی در مدیریت متمرکز کشور و تأثیر آن در شهر زنجان در قالب تغییرات کاربری اراضی، نابرابری اقتصادی- اجتماعی و عدم تعادل فضایی، منجر به شکل‌گیری مورفولوژی شهری ناپایدار شده است. به‌طوری‌که ضریب وزنی شاخص‌های مؤثر بر تحولات مورفولوژی شهر زنجان برابر ۲۴/۰۶ با آزمون T است و شاخص کالبدی با امتیاز ۲۵/۵۳ بیش‌ترین تأثیرپذیری را داشته است.

- بشارتی فر و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی به نقش صنعت نفت در الگوی توسعه فیزیکی نفت شهرها (مطالعه موردی: نفت شهر آبادان) پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش آن‌ها نشان داد که بر اساس شاخص تحلیل جدایی‌گزینی در سال ۱۳۶۰ ساختار فضایی- کالبدی شهر آبادان از نوع تمرکز با جدایی‌گزینی نسبی بوده است. نتایج آزمون t حاکی از آن است که بین محلات وابسته به صنعت نفت با سایر محلات شهری شهر آبادان در شاخص بافت پر، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. همچنان که نتایج بر گرفته از مدل موران نشان داد صنعت نفت توانست با ایجاد خدمات بیشتر زمینه ساخت و سازهای زیاد و متراکم را در محلات وابسته به خود نسبت به سایر محلات فراهم آورد و زمینه ایجاد نوعی تمرکز شدید کالبدی و الگوی رشد متمرکز و خوشه‌ای را به وجود آورد. همچنین نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون نشان از عدم ارتباط قوی و معنی‌دار بین مهاجرین وارد شده به شهر با دو شاخص تعداد شاغلان صنعت نفت و تعداد پروانه‌های ساختمانی صادر شده دارد.

- زیاری و همکاران (۱۴۰۱)، در مقاله‌ای به تبیین سازمان فضایی نظام سکونتگاهی با تأکید بر نقش صنعت نفت (مطالعه موردی: خوزستان) پرداخته‌اند. پژوهش حاضر به منظور تبیین سازمان فضایی نظام سکونتگاهی استان خوزستان با تأکید بر نقش نفت به نگارش در آمده است. در این پژوهش روش تحقیق، توصیفی و تحلیلی است. نتایج این پژوهش نشان داد نظامی از جریان اطلاعات و مبادلات و ارتباطات و خدمات و حرکت‌های جمعیتی تحت تأثیر بوروکراسی دولتی (اقتصاد سیاسی) باعث تقسیم استان به دو نیمه شرقی و غربی یا دو بخش نفتی و غیر نفتی شده است. نمودهای عدم تعادل فضایی در نظام سکونتگاهی استان خوزستان تحت تأثیر نفت در شهرها به صورت نخست شهری شدید، عدم تعادل در سلسله مراتب شهری، نقش ضعیف شهرهای میانی و در نتیجه تمرکز خدمات متناسب با توزیع جمعیت، محرومیت مناطق حاشیه‌ای و مهاجر فرستی شهرهای حاشیه‌ای، نمود عدم تعادل فضایی در روستاها و خالی شدن روستاها در نیمه شرقی استان و تمرکز بزرگ در نیمه غربی می‌باشد.

روش تحقیق

این پژوهش از نظر هدف‌گذاری، کاربردی و روش آن توصیفی- تحلیلی است. در این پژوهش با توجه به مطالعات طرح‌های جامع و تفصیلی، عکس‌های هوایی موجود و استفاده از نرم افزارهای Google Earth و Arc/Gis10.8 به ارزیابی تحولات فضایی بندر ماهشهر طی سال‌های ۱۳۰۹ تا ۱۴۰۱ پرداخته شده است.



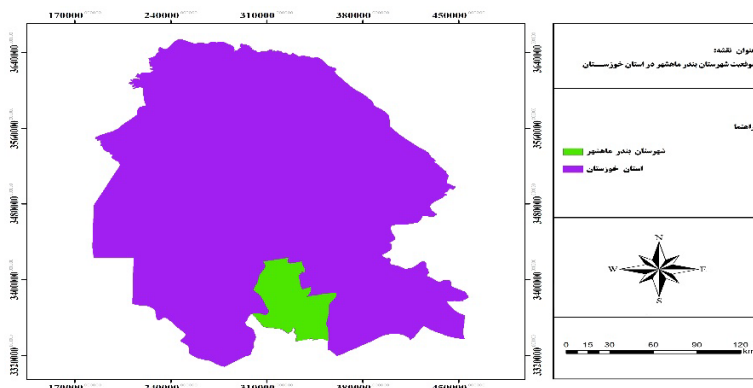
شکل ۲. فلوجارت روش انجام تحقیق

برگرفته از: مطالعات نگارندگان، ۱۴۰۲

قلمرو تحقیق

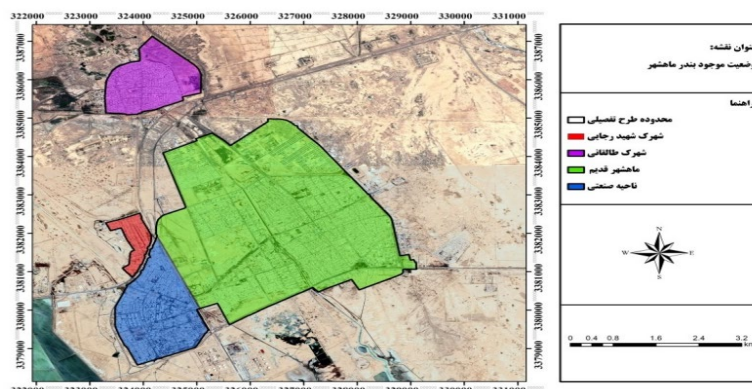
بندر ماهشهر، در محدوده جغرافیایی ۴۹ درجه و ۱۱ دقیقه طول شرقی و ۳۰ درجه و ۳۳ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. این شهر مرکز شهرستان ماهشهر و در جنوب استان خوزستان واقع شده است. بندر ماهشهر، بزرگ‌ترین بندر صادرکننده فرآورده‌های نفتی پالایشگاه آبادان و بندر امام خمینی^(۵) از مهم‌ترین بنادر تخلیه و بارگیری کالاهای عمومی در محل پایانه راه‌آهن سراسری ایران است. مساحت این شهر ۲۲۳۵/۶۵ هکتار است و فاصله آن تا اهواز از طریق جاده رامشیر ۱۵۰ کیلومتر و از طریق آزادراه خلیج فارس ۱۰۰ کیلومتر می‌باشد. بندر ماهشهر در ۸۵ کیلومتری آبادان و ۲۰ کیلومتری بندر امام خمینی^(۶) قرار گرفته است. این بندر به علت دارا بودن کانال طبیعی خور موسی که آن را به چند کانال و سپس به خلیج فارس و دریای آزاد متصل می‌کند از موقعیت ممتازی برای کشتیرانی برخوردار است. طول این کانال ۴۲ مایل دریایی یا ۷۸ کیلومتر می‌باشد که بهترین آبراهه‌های طبیعی است و کشتی‌های تا یک صد هزار تن می‌توانند در آن رفت‌وآمد کنند و عمق متوسط آن ۲۰ متر می‌باشد.

حیات بندر ماهشهر با احداث راه‌آهن سراسری و تأسیس و توسعه بندر شاهپور در اوایل حکومت پهلوی آغاز شد. پس از آن، این بندر برای صدور نفت خام مورد توجه واقع شد و به تدریج با کشیده شدن لوله‌های نفت و ایجاد مخازن نفت، رو به آبادانی گذاشت (مطالعات طرح تفصیلی بندر ماهشهر، ۱۳۹۵). جمعیت بندر ماهشهر در طی دوره‌های سرشماری ۱۳۳۵ از ۱۵۶۹۴ نفر به ۱۶۲۷۹۷ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۵). ماهشهر یک شهر صنعتی است به همین دلیل از دیر زمان مانند سایر شهرهای صنعتی و دارای کار، از اقشار و گروه‌های مختلف تشکیل شده است و بسیاری از مردم جویای کار از شهرها و روستاهای دور و نزدیک به این شهرستان آمده و مشغول به کار شده و بیشتر آن‌ها نیز در همین جا سکونت گزیده‌اند.



شکل ۳. نقشه موقعیت شهرستان بندر ماهشهر در استان خوزستان

برگرفته از: ترسیم نگارندگان، ۱۴۰۲



شکل ۴. نقشه وضعیت موجود بندر ماهشهر

برگرفته از: ترسیم نگارندگان، ۱۴۰۲

یافته‌ها

ارزیابی روند تحولات فضایی بندر ماهشهر در ادوار مختلف

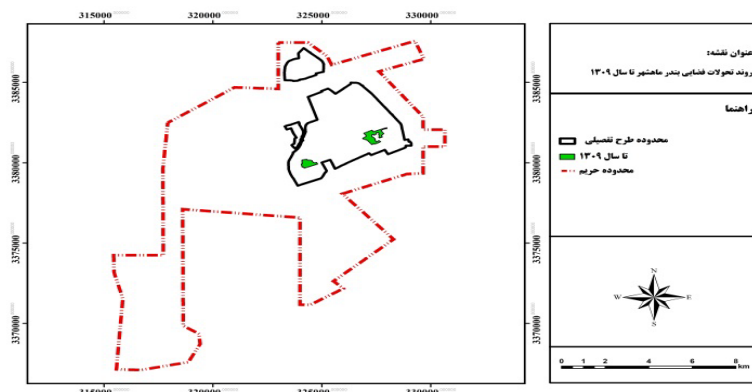
در این بخش با توجه به مطالعات طرح‌های جامع و تفصیلی، عکس‌های هوایی موجود و استفاده از نرم‌افزارهای Google Earth و Arc/Gis10.8 به روند تحولات فضایی بندر ماهشهر طی سال‌های ۱۳۰۹ تا ۱۴۰۱ پرداخته می‌شود.

– روند تحولات فضایی بندر ماهشهر تا سال ۱۳۰۹

در این دوره تحولات فضایی بندر ماهشهر در محدوده طرح تفصیلی شامل بخش ماهشهر قدیم (کهنه) و بخش ناحیه صنعتی (کوآتر) بوده است. لازم به ذکر است که هسته مرکزی بندر ماهشهر (ماهشهر قدیم) قبل از سال ۱۳۰۹ شکل گرفته است. تا سال ۱۳۰۹ کل شهر به دو بخش خلاصه می‌شد:

۱. بخش ماهشهر قدیم (کهنه): این بخش شامل بخش‌هایی از محلات خیابان امام خمینی^(۵)، خیابان شریفی، خیابان مطهری و خیابان آیت‌الله سعیدی، با بافتی سنتی و خانه‌های ساخته شده با مصالح محلی و خشتی که مقاومت پایینی دارند، می‌باشد.
۲. بخش ناحیه صنعتی (کوآتر): این بخش شامل بخش‌هایی از منازل کارکنان شرکت‌ها (منطقه کارمندی: منازل با مساحت بالا و ساخته شده به شیوه مدرن و وجود باغ‌ها در اطراف آن) می‌باشد.

در این دوره بندر ماهشهر در خارج از محدوده طرح تفصیلی با هیچگونه تحولات فضایی همراه نبوده است.



شکل ۵. نقشه روند تحولات فضایی بندر ماهشهر تا سال ۱۳۰۹

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

جدول ۲. روند تحولات فضایی بندر ماهشهر تا سال ۱۳۰۹

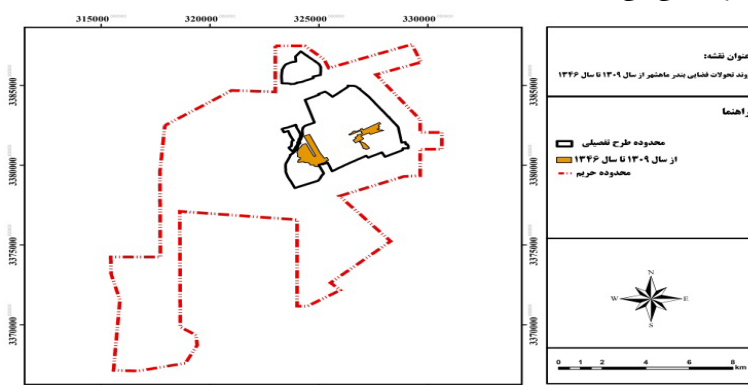
| روند تحولات فضایی در محدوده طرح تفصیلی | | |
|--|----------------------------|--------------------------|
| دوره تحولات فضایی | مساحت افزوده شده (مترمربع) | مساحت افزوده شده (هکتار) |
| تا سال ۱۳۰۹ | ۶۸۳۸۲۲/۳۰ | ۶۸/۳۸ |
| روند تحولات فضایی در خارج از محدوده طرح تفصیلی | | |
| دوره تحولات فضایی | مساحت افزوده شده (مترمربع) | مساحت افزوده شده (هکتار) |
| تا سال ۱۳۰۹ | ----- | ----- |

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

- روند تحولات فضایی بندر ماهشهر از سال ۱۳۰۹ تا سال ۱۳۴۶

در این دوره روند تحولات فضایی بندر ماهشهر در محدوده طرح تفصیلی در سه بخش ذیل صورت گرفته است:

- بخش ماهشهر قدیم (کهنه): این بخش شامل بخش‌هایی از محلات خیابان آیت‌الله سعیدی، خیابان امام خمینی^(۵) و منازل پشت شهرداری می‌باشد.
 - بخش ناحیه صنعتی (کوآتر): این بخش شامل بخش‌هایی از منطقه باغشهر، تأسیسات پخش فرآورده‌های نفتی و منازل کارکنان شرکت‌ها (منطقه کارمندی: منازل با مساحت بالا و ساخته شده به شیوه مدرن و وجود باغ‌ها در اطراف آن؛ منطقه کارگری: منازل کوچک، دارای شیروانی و نزدیک به هم با کوچه‌های باریک و تو در تو که به نوبت معروف است) می‌باشد.
 - شهرک شهید رجایی: هسته اولیه این شهرک در این دوره شکل گرفت.
- در این دوره بندر ماهشهر در خارج از محدوده طرح تفصیلی با تحولات فضایی اندکی در جنوب همراه بوده است که شامل تأسیسات شرکت عملیات غیر صنعتی می‌باشد.



شکل ۶. نقشه روند تحولات فضایی بندر ماهشهر از سال ۱۳۰۹ تا سال ۱۳۴۶

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

جدول ۳. روند تحولات فضایی بندر ماهشهر از سال ۱۳۰۹ تا سال ۱۳۴۶

| روند تحولات فضایی در محدوده طرح تفصیلی | | |
|--|----------------------------|--------------------------|
| دوره تحولات فضایی | مساحت افزوده شده (مترمربع) | مساحت افزوده شده (هکتار) |
| از سال ۱۳۰۹ تا سال ۱۳۴۶ | ۲۰۸۶۰۳۶/۷۷ | ۲۰۸/۶۰ |
| روند تحولات فضایی در خارج از محدوده طرح تفصیلی | | |
| دوره تحولات فضایی | مساحت افزوده شده (مترمربع) | مساحت افزوده شده (هکتار) |
| از سال ۱۳۰۹ تا سال ۱۳۴۶ | ۱۵۰۰۳/۹۰ | ۱/۵۰ |

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

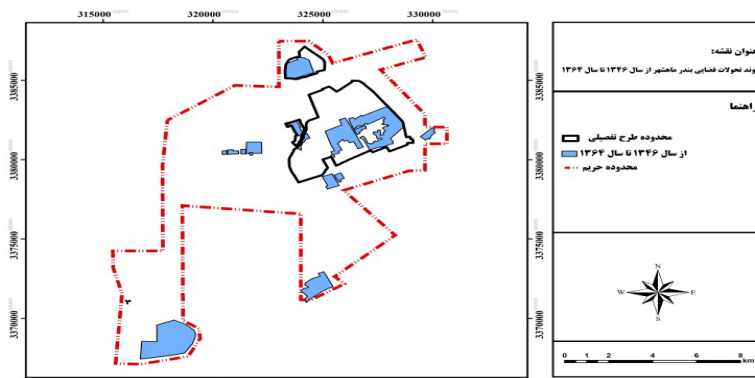
۷- روند تحولات فضایی بندر ماهشهر از سال ۱۳۴۶ تا سال ۱۳۶۴

در این دوره در محدوده طرح تفصیلی بندر ماهشهر طی سال‌های ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۵، تحولات فضایی زیادی صورت گرفته و فقط در مواردی محدود که مهاجرین از شهرهای اطراف یا روستاهای تابعه به این شهر وارد شده‌اند توسعه محدودی یافته که بیشتر به صورت نامنظم بوده است. همچنین طی سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۴ که مصادف بود با دوره جنگ تحمیلی و ورود مهاجرین جنگی از مناطق جنگ‌زده به این شهر، شهر به نسبت سال‌های ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۵ تحولات فضایی بیشتری یافت و تازه واردان در مناطق مختلف شهر ساکن شدند و ماهشهر قدیم (کهنه) توسعه بیشتری یافت. از طرفی مهاجرین وارد شده از دیگر شهرستان‌ها و یا استان‌های دیگر و کارگران شرکت‌های پتروشیمی و بنادر در بخش‌هایی از ماهشهر قدیم (کهنه) و ناحیه صنعتی (کواتر) سکونت اختیار کردند.

در این دوره تحولات فضایی بندر ماهشهر در محدوده طرح تفصیلی در چهار بخش ذیل صورت گرفته است:

۱. بخش ماهشهر قدیم (کهنه): این بخش شامل منطقه سوم دریایی سپاه پاسداران (بین ماهشهر قدیم و ناحیه صنعتی)، بازار قدیم (بازار جنگ‌زده‌ها)، بخش‌هایی از محلات خیلان شریفی، خیلان امام خمینی^(۵)، خیلان آیت‌الله سعیدی، خیلان مطهری، خیابان آیت‌الله طالقانی، کوی آزادگان، منازل پشت شهرداری، فاز ۱، ۲، ۳ و ۴، کوی سعیدی و کاربایی می‌باشد.
۲. بخش ناحیه صنعتی (کواتر): این بخش شامل بخش‌هایی از منازل کارکنان شرکت‌ها (منطقه کارمندی: منازل با مساحت بالا و ساخته شده به شیوه مدرن و وجود باغ‌ها در اطراف آن؛ منطقه کارگری: منازل کوچک، دارای شیروانی و نزدیک به هم با کوچه‌های باریک و تودرتو که به نوپاژ معروف است) می‌باشد.
۳. شهرک شهید رجایی: بخش‌هایی از این شهرک در این دوره شکل گرفت.
۴. شهرک طالقانی: هسته اولیه این شهرک در این دوره شکل گرفت.

در این دوره بندر ماهشهر در خارج از محدوده طرح تفصیلی با تحولات فضایی در غرب، جنوب، شرق و جنوب غرب همراه بوده است. این تحولات فضایی در غرب شامل پدافند هوایی ارتش، اداره زندان ماهشهر، کارگاه‌های صنعتی، سردخانه مواد غذایی، در جنوب شامل بخش‌هایی از تأسیسات و مخازن نفتی صنایع پتروشیمی، بخش‌هایی از بندر صادراتی مجیدیه، در شرق شامل قبرستان ماهشهر (باغ رضوان) و در جنوب غرب شامل شرکت شیمیایی راضی، پتروشیمی بندر امام یا همان ایران ژاپن سابق می‌باشد.



شکل ۷. نقشه روند تحولات فضایی بندر ماهشهر از سال ۱۳۴۶ تا سال ۱۳۶۴

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

جدول ۴. روند تحولات فضایی بندر ماهشهر از سال ۱۳۴۶ تا سال ۱۳۶۴

| روند تحولات فضایی در محدوده طرح تفصیلی | | |
|--|----------------------------|--------------------------|
| دوره تحولات فضایی | مساحت افزوده شده (مترمربع) | مساحت افزوده شده (هکتار) |
| از سال ۱۳۴۶ تا سال ۱۳۶۴ | ۶۴۰۹۳۷۹/۹۰ | ۶۴۰/۹۴ |
| روند تحولات فضایی در خارج از محدوده طرح تفصیلی | | |
| دوره تحولات فضایی | مساحت افزوده شده (مترمربع) | مساحت افزوده شده (هکتار) |
| از سال ۱۳۴۶ تا سال ۱۳۶۴ | ۶۷۹۵۱۰۲/۷۰ | ۶۷۹/۵۱ |

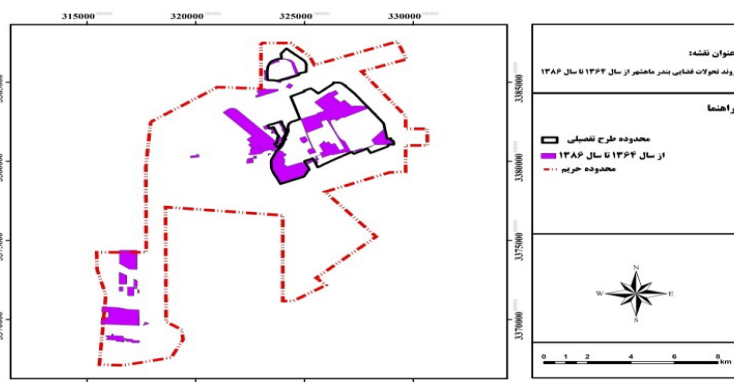
برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

– روند تحولات فضایی بندر ماهشهر از سال ۱۳۶۴ تا سال ۱۳۸۶

در این دوره بندر ماهشهر در محدوده طرح تفصیلی با بیشترین تحولات فضایی همراه بوده است. در این دوره طی سال‌های ۱۳۶۴ تا ۱۳۷۵ بیشترین آمار مهاجرت به شهر را شاهد هستیم. از دلایل این امر می‌توان تداوم جنگ و مهاجرت مردم از مناطق جنگ‌زده، توسعه فعالیت شرکت‌های پتروشیمی و کارخانجات وابسته و صنایع تولیدی و در نتیجه پذیرش نیروی کار و شاغلین از مناطق مختلف، تقارن اواخر این دوره با وقوع جنگ عراق و کویت و ورود پناهندگان کویتی به شهر که در مناطقی از ماهشهر قدیم و ناحیه صنعتی ساکن شدند را ذکر کرد. این عوامل و اتفاقات پیش آمده سبب شد که ساخت و ساز مناطق مسکونی با شدت بیشتری ادامه یافته و تحولات فضایی شهر در نواحی مختلف ماهشهر قدیم و ناحیه صنعتی افزایش روز افزون پیدا کند. در این دوره تحولات فضایی بندر ماهشهر در محدوده طرح تفصیلی در چهار بخش ذیل صورت گرفته است:

۱. بخش ماهشهر قدیم (کهنه): این بخش شامل دانشگاه آزاد اسلامی، ترمینال خلیج فارس، فاز ۵، بخش‌هایی از منطقه سایت صنعتی، بخش‌هایی از محلات فاز ۱، ۲، ۳ و ۴، کوی آزادگان، کوی سعدی و کاریابی می‌باشد.
۲. بخش ناحیه صنعتی (کواتر): این بخش شامل بخش‌هایی از منازل کارکنان شرکت‌ها (منطقه کارمندی: منازل با مساحت بالا و ساخته شده به شیوه مدرن و وجود باغ‌ها در اطراف آن) می‌باشد.
۳. شهرک شهید رجایی: بخش‌هایی از این شهرک در این دوره شکل گرفت.
۴. شهرک طالقانی: بخش‌هایی از این شهرک در این دوره شکل گرفت.

در این دوره بندر ماهشهر در خارج از محدوده طرح تفصیلی با بیشترین تحولات فضایی در شمال غرب، جنوب غرب و جنوب غرب همراه بوده است. این تحولات فضایی در شمال غرب شامل بخش‌هایی از اسکان غیررسمی شهرک طالقانی، انبار لوله مایل ۴۰، مخازن گاز مایع مایل ۴۰، ایستگاه پمپاژ مایل ۴۰، ایستگاه برق، در جنوب شامل انبارهای شرکت عملیات غیر صنعتی، در غرب شامل بخش‌هایی از اسکان غیررسمی شهرک شهید رجایی، توسعه فرودگاه بندر ماهشهر، اداره هواشناسی بندر ماهشهر، پارکینگ، شرکت‌های تولیدی، انبارها، کارگاه‌های صنعتی، پمپ‌بنزین، شهرک مسکونی بنفشه، معاینه فنی ماشین‌های سنگین و در جنوب غرب شامل بخش‌هایی از سایت ۵ منطقه ویژه اقتصادی پتروشیمی، پتروشیمی تندگویان، پتروشیمی بوعلی، پتروشیمی مارون، پتروشیمی فجر ۲، پتروشیمی کارون، بخش‌هایی از پتروشیمی فجر، بخش‌هایی از پتروشیمی غدیر و بخش‌هایی از پتروشیمی اروند می‌باشد.



شکل ۸. نقشه روند تحولات فضایی بندر ماهشهر از سال ۱۳۶۴ تا سال ۱۳۸۶

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

جدول ۵. روند تحولات فضایی بندر ماهشهر از سال ۱۳۶۴ تا سال ۱۳۸۶

| روند تحولات فضایی در محدوده طرح تفصیلی | | |
|--|----------------------------|--------------------------|
| دوره تحولات فضایی | مساحت افزوده شده (مترمربع) | مساحت افزوده شده (هکتار) |
| از سال ۱۳۶۴ تا سال ۱۳۸۶ | ۷۳۱۰۴۱۲/۸۰ | ۷۳۱/۰۴ |
| روند تحولات فضایی در خارج از محدوده طرح تفصیلی | | |
| دوره تحولات فضایی | مساحت افزوده شده (مترمربع) | مساحت افزوده شده (هکتار) |
| از سال ۱۳۶۴ تا سال ۱۳۸۶ | ۶۸۶۱۵۵۱/۴۴ | ۶۸۶/۱۶ |

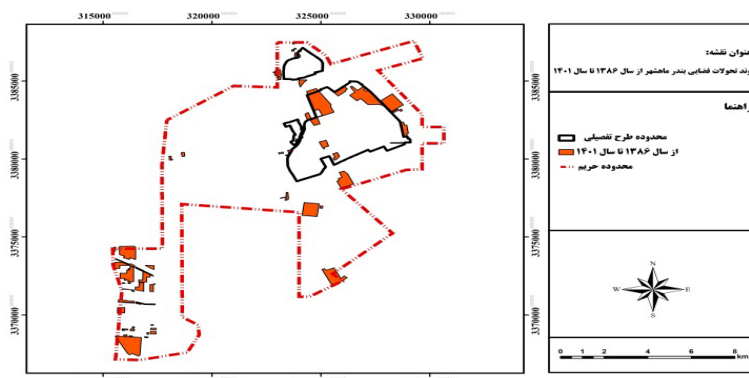
برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

– روند تحولات فضایی بندر ماهشهر از سال ۱۳۸۶ تا سال ۱۴۰۱

در این دوره با تصویب و ابلاغ قانون ساماندهی و عرضه مسکن تحت عنوان مسکن مهر در سال ۱۳۸۶، برگ تازه‌ای از مدیریت شهری رقم خورد. در بندر ماهشهر تعداد ۱۲۳ تعاونی تولید و عرضه مسکن در قالب شرکت‌های انبوه‌ساز اقدام به فعالیت ساختمان‌سازی کردند. ثبت‌نام متقاضیان مسکن آغاز و کلنگ ساختمان‌سازی با ظرفیت ساخت بیش از ۱۱ هزار واحد به زمین زده شد. این پروژه‌های ساختمانی در مناطقی مانند فاز ۶ و ۷ به‌صورت عمده آغاز فعالیت نمودند که هم‌اکنون بخش عمده‌ای از محلات این مناطق به بهره‌برداری رسیده است. در این دوره تحولات فضایی بندر ماهشهر در محدوده طرح تفصیلی در سه بخش ذیل صورت گرفته است:

۱. بخش ماهشهر قدیم (کهنه): این بخش شامل بخش‌های عمده‌ای از محلات فاز ۶ و ۷، بخش‌هایی از منطقه سایت صنعتی، بخش‌هایی از محلات کوی سعدی، کاربایی و خیابان آیت‌الله طالقانی می‌باشد.
۲. شهرک شهید رجایی: بخش‌هایی از این شهرک در این دوره شکل گرفت.
۳. شهرک طالقانی: بخش‌هایی از این شهرک در این دوره شکل گرفت.

در این دوره بندر ماهشهر در خارج از محدوده طرح تفصیلی با تحولات فضایی در شمال غرب، جنوب، شرق، جنوب غرب و غرب همراه بوده است. این تحولات فضایی در شمال غرب شامل بخش‌هایی از اسکان غیررسمی شهرک طالقانی، تأسیسات آب، مدرسه نوید زر شیمی، مجموعه ورزشی، پارک شمالی شهرک طالقانی (پارک ملت)، ایستگاه برق، جایگاه احشام، مرغ داری، هنرستان کارآفرین، بازارچه آبیان، کارگاه‌های صنعتی، توسعه فضای سبز، پمپ‌بنزین، مشاغل خدماتی، در جنوب شامل پارک ساحلی مجیدیه، تأسیسات و مخازن نفتی شرکت تهران جنوب، بخش‌هایی از تأسیسات و مخازن صنایع پتروشیمی، بخش‌هایی از بندر صادراتی مجیدیه، در شرق شامل شرکت‌های حمل‌ونقل و تعمیرات ماشین‌های سنگین، سایت صنعتی شهرداری بندر ماهشهر، پارکینگ اتوبوس‌رانی و پمپ‌بنزین، در جنوب غرب شامل اسکله فولاد خوزستان، بخش‌هایی از سایت ۵ منطقه ویژه اقتصادی پتروشیمی، بخش‌هایی از مجتمع شیمیایی مدبران شیمی، شرکت مخازن صادرات، شرکت اکسیر شیمی، توسعه فضای سبز، بخش‌هایی از پتروشیمی امیرکبیر، بخش‌هایی از پتروشیمی غدیر، بخش‌هایی از پتروشیمی فن‌آوران، بخش‌هایی از پتروشیمی رجال، شرکت پتروشیمی پتروناد آسیا، بخش‌هایی از پتروشیمی مارون، در غرب شامل بخش‌هایی از اسکان غیررسمی شهرک شهید رجایی، تالار آپادانا، کارگاه‌های صنعتی، پارکینگ، کارگاه‌های تولیدی، توسعه فضای سبز ورودی بندر ماهشهر می‌باشد.



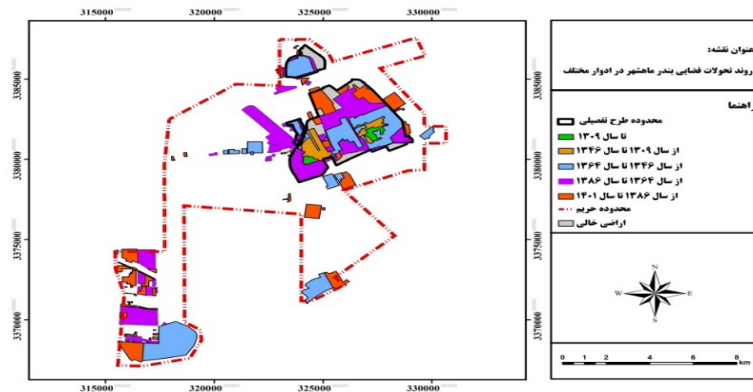
شکل ۹. نقشه روند تحولات فضایی بندر ماهشهر از سال ۱۳۸۶ تا سال ۱۴۰۱

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

جدول ۶. روند تحولات فضایی بندر ماهشهر از سال ۱۳۸۶ تا سال ۱۴۰۱

| روند تحولات فضایی در محدوده طرح تفصیلی | | |
|--|----------------------------|--------------------------|
| دوره تحولات فضایی | مساحت افزوده شده (مترمربع) | مساحت افزوده شده (هکتار) |
| از سال ۱۳۸۶ تا سال ۱۴۰۱ | ۲۶۰۴۷۵/۹۷ | ۲۶۰/۴۸ |
| روند تحولات فضایی در خارج از محدوده طرح تفصیلی | | |
| دوره تحولات فضایی | مساحت افزوده شده (مترمربع) | مساحت افزوده شده (هکتار) |
| از سال ۱۳۸۶ تا سال ۱۴۰۱ | ۶۱۵۷۲۷۴/۷۷ | ۶۱۵/۷۳ |

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲



شکل ۱۰. نقشه روند تحولات فضایی بندر ماهشهر در ادوار مختلف

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

جدول ۷. روند تحولات فضایی بندر ماهشهر در ادوار مختلف

| روند تحولات فضایی در محدوده طرح تفصیلی | | |
|--|----------------------------|--------------------------|
| ادوار تحولات فضایی | مساحت افزوده شده (مترمربع) | مساحت افزوده شده (هکتار) |
| تا سال ۱۳۰۹ | ۶۸۳۸۲۲/۳۰ | ۶۸/۳۸ |
| از سال ۱۳۰۹ تا سال ۱۳۴۶ | ۲۰۸۶۰۳۶/۷۷ | ۲۰۸/۶۰ |
| از سال ۱۳۴۶ تا سال ۱۳۶۴ | ۶۴۰۹۳۷۹/۹۰ | ۶۴۰/۹۴ |
| از سال ۱۳۶۴ تا سال ۱۳۸۶ | ۷۳۱۰۴۱۲/۸۰ | ۷۳۱/۰۴ |
| از سال ۱۳۸۶ تا سال ۱۴۰۱ | ۲۶۰۴۷۶۵/۹۷ | ۲۶۰/۴۸ |
| اراضی خالی | ۳۲۶۲۰۸۲/۲۶ | ۳۲۶/۲۱ |
| جمع کل | ۲۲۳۵۶۵۰۰ | ۲۲۳۵/۶۵ |
| روند تحولات فضایی در خارج از محدوده طرح تفصیلی | | |
| ادوار تحولات فضایی | مساحت افزوده شده (مترمربع) | مساحت افزوده شده (هکتار) |
| تا سال ۱۳۰۹ | ----- | ----- |
| از سال ۱۳۰۹ تا سال ۱۳۴۶ | ۱۵۰۰۳/۹۰ | ۱/۵۰ |
| از سال ۱۳۴۶ تا سال ۱۳۶۴ | ۶۷۹۵۱۰۲/۷۰ | ۶۷۹/۵۱ |
| از سال ۱۳۶۴ تا سال ۱۳۸۶ | ۶۸۶۱۵۵۱/۴۴ | ۶۸۶/۱۶ |
| از سال ۱۳۸۶ تا سال ۱۴۰۱ | ۶۱۵۷۲۷۴/۷۷ | ۶۱۵/۷۳ |
| جمع | ۱۹۸۲۸۹۳۲/۸۱ | ۱۹۸۲/۸۹ |

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

بحث و نتیجه‌گیری

نفت به‌عنوان یکی از منابع اصلی درآمدی کشور، نقش قابل توجهی بر تحولات فضایی شهرها داشته است. بندر ماهشهر هم به‌عنوان یکی از شهرهای استان خوزستان از این قاعده مستثنی نیست. از این رو به دلیل نزدیکی به معادن نفت و گاز تحت تأثیر این صنعت (صنعت نفت) قرار گرفته است. بیشترین فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی در بندر ماهشهر به دلیل وابستگی به صنعت نفت صورت گرفته است. بنابراین، سود و زیانی که از فعالیت این صنعت به دست می‌آید، نقش مهمی در تحولات فضایی این شهر داشته است. گسترش کالبدی- فضایی بندر ماهشهر در مدتی کوتاه متأثر از استقرار حجم عظیمی از صنایع و پتروشیمی‌ها، سبب افزایش مهاجرپذیری و گسترش ساخت‌وسازهای بی‌سابقه‌ای گردید. در همین راستا، در این پژوهش با توجه به مطالعات طرح‌های جامع و تفصیلی، عکس‌های هوایی موجود و استفاده از نرم افزارهای Google Earth و Arc/Gis10.8 به ارزیابی روند تحولات فضایی بندر ماهشهر طی سال‌های ۱۳۰۹ تا ۱۴۰۱ پرداخته شد. نتایج این پژوهش نشان داد که هسته مرکزی بندر ماهشهر (ماهشهر قدیم) قبل از سال ۱۳۰۹ شکل گرفته است و تا سال ۱۳۰۹ تحولات فضایی بندر ماهشهر در محدوده طرح تفصیلی

(شامل کاربری‌های مسکونی و غیرمسکونی) در بخش‌هایی از ماهشهر قدیم (کهنه) و ناحیه صنعتی (کواتر) صورت گرفته که با مساحتی برابر ۶۸/۳۸ هکتار همراه بوده است. در این دوره هیچگونه تحولات فضایی در خارج از محدوده طرح تفصیلی این شهر صورت نگرفته است.

از سال ۱۳۰۹ تا سال ۱۳۴۶ تحولات فضایی بندر ماهشهر در محدوده طرح تفصیلی (شامل کاربری‌های مسکونی و غیرمسکونی) در بخش‌هایی از ماهشهر قدیم (کهنه)، ناحیه صنعتی (کواتر) و شهرک شهید رجایی صورت گرفته که با مساحتی برابر ۲۰۸/۶۰ هکتار همراه بوده است. در این دوره تحولات فضایی اندکی در خارج از محدوده طرح تفصیلی (عمدتاً شامل کاربری‌های غیرمسکونی) با مساحتی برابر ۱/۵۰ هکتار در جنوب این شهر صورت گرفته است.

از سال ۱۳۴۶ تا سال ۱۳۶۴ تحولات فضایی بندر ماهشهر در محدوده طرح تفصیلی (شامل کاربری‌های مسکونی و غیرمسکونی) در بخش‌هایی از ماهشهر قدیم (کهنه)، ناحیه صنعتی (کواتر)، شهرک شهید رجایی و شهرک طالقانی صورت گرفته که با مساحتی برابر ۶۴۰/۹۴ هکتار همراه بوده است. در این دوره تحولات فضایی در خارج از محدوده طرح تفصیلی (عمدتاً شامل کاربری‌های غیرمسکونی) با مساحتی برابر ۶۷۹/۵۱ هکتار در غرب، جنوب، شرق و جنوب غرب این شهر صورت گرفته است.

از سال ۱۳۶۴ تا سال ۱۳۸۶ بیشترین تحولات فضایی بندر ماهشهر در محدوده طرح تفصیلی (شامل کاربری‌های مسکونی و غیرمسکونی) در بخش‌هایی از ماهشهر قدیم (کهنه)، ناحیه صنعتی (کواتر)، شهرک شهید رجایی و شهرک طالقانی صورت گرفته که با مساحتی برابر ۷۳۱/۰۴ هکتار همراه بوده است. در این دوره بیشترین تحولات فضایی در خارج از محدوده طرح تفصیلی (عمدتاً شامل کاربری‌های غیرمسکونی) با مساحتی برابر ۶۸۶/۱۶ هکتار در شمال غرب، جنوب غرب، جنوب غرب و جنوب غرب این شهر صورت گرفته است.

از سال ۱۳۸۶ تا سال ۱۴۰۱ تحولات فضایی بندر ماهشهر در محدوده طرح تفصیلی (شامل کاربری‌های مسکونی و غیرمسکونی) در بخش‌هایی از ماهشهر قدیم (کهنه)، ناحیه صنعتی (کواتر)، شهرک شهید رجایی و شهرک طالقانی صورت گرفته که با مساحتی برابر ۲۶۰/۴۸ هکتار همراه بوده است. در این دوره تحولات فضایی در خارج از محدوده طرح تفصیلی (عمدتاً شامل کاربری‌های غیرمسکونی) با مساحتی برابر ۶۱۵/۷۳ هکتار در شمال غرب، جنوب شرق، جنوب غرب و غرب این شهر صورت گرفته است.

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

سه‌م نویسندگان

این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول تحت عنوان «تحلیلی بر نقش اقتصاد نفتی در تحولات فضایی شهرها با تأکید بر پراکنده‌رویی و شکل‌گیری بافت‌های حاشیه‌ای (مطالعه موردی: بندر ماهشهر)» می‌باشد. تحقیقات میدانی، تحلیل و نگارش مقاله توسط نویسنده اول مقاله انجام شده است و صحت، تأیید و راهنمایی در تدوین مقاله توسط نویسندگان دوم، سوم، چهارم و پنجم صورت گرفته است.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه افراد به دلیل مشاوره و راهنمایی علمی و مشارکتشان در این مقاله تشکر و قدردانی می‌نمایند.

منابع

- ایمانی شاملو، جواد، پورجعفر، محمدرضا و رفیعیان، مجتبی. (۱۳۹۷). نقش مؤلفه‌های اقتصادی مبتنی بر نفت در تحولات فضایی کلان شهرهای تهران و تبریز، نشریه آمایش سیاسی فضا، ۱(۱)، ۹-۱.
- ایمانی شاملو، جواد، رفیعیان، مجتبی و داداش پور، هاشم. (۱۳۹۵). سوداگری شهری و واگرایی فضایی تحلیل تحولات فضایی کلان شهر مبتنی بر اقتصاد نفت، فصلنامه بین المللی ژئوپلیتیک، ۱۲(۴۱)، ۱۳۵-۱۰۴.
- بشارتی فر، صادق، قادری، اسماعیل و پیشگاهی فرد، زهرا. (۱۳۹۶). تحلیل و تبیین تأثیرات صنعت نفت بر ساختار فضایی شهر (مطالعه موردی: شهرآبادان)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۹(۳)، ۶۷۳-۶۵۷.
- بشارتی فر، صادق، قادری، اسماعیل و پیشگاهی فرد، زهرا. (۱۴۰۱). نقش صنعت نفت در الگوی توسعه فیزیکی نفت شهرها (مطالعه موردی: نفت شهر آبادان)، فصلنامه علمی پژوهش آمایش محیط، ۱۵(۵۷)، ۱۸۶-۱۶۵.
- بشارتی فر، صادق و میرآبادی، مصطفی. (۱۳۹۹). تبیین الگو و تحلیل نحوه توزیع خدمات شهری در شهرهای نفت خیز (مطالعه موردی: آبادان)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۲(۴)، ۱۳۱۸-۱۲۹۵.
- پیلوار، محمد، رفیعی، حسن و عباسیان، عزت اله. (۱۳۹۲). رابطه وضعیت رفاه اجتماعی ایران با درآمدهای نفتی طی سال‌های ۱۳۴۷ تا ۱۳۸۷، نشریه رفاه اجتماعی، ۱۳(۴۹)، ۸۷-۵۷.
- جعفری پابندی، سید محمد حسین، درسرخوان، رسول و موسوی، میرسعید. (۱۴۰۰). تحلیل ساختاری - کارکردی مورفولوژی شهری تحت تأثیر رانت حاصل از اقتصاد نفتی (مطالعه موردی: شهر زنجان)، فصلنامه علمی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۱۲(۴۷)، ۲۱۸-۲۰۳.
- حجازی، نگین؛ فاضل، رضا و وحید، فریدون. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر توسعه منطقه عسلویه بر کیفیت زندگی (با رویکرد رشد صنعتی)، فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۴(۱)، ۱۱۳-۸۷.
- حشمت زاده، محمد باقر، قائمی، یاسر و جمور، لیلان. (۱۳۹۶). اقتصاد سیاسی نفت و شهرنشینی در ایران (مطالعه موردی: شهرستان کرمانشاه)، نخستین همایش ملی کرمانشاه و زندگی شهری.
- حیدری، محمدتقی، رشیدی ابراهیم حصاری، اصغر، رنجبرنیا، بهزاد و رحمانی، مریم. (۱۳۹۹). تحلیلی بر پیشران اقتصاد نفتی و تأثیرات آن بر کیفیت زیست پذیری جوامع محلی در شهرهای استخراجی (مطالعه موردی: شهر بهبهان)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۸(۴)، ۷۶۰-۷۳۷.
- خزلی ویزنانی، سیامک، علی اکبری، اسماعیل، ادیبی سعدی نژاد، فاطمه، جودکی، حمیدرضا و توکلی نیا، جمیله. (۱۴۰۰). تحلیل ساختاری پیشران‌های مؤثر بر تحولات فضایی پسرکانه جنوب غرب کلان شهر تهران (مطالعه موردی: شهرستان اسلامشهر)، فصلنامه علمی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۱(۴۲)، ۳۳۷-۲۲۰.
- ذکاوت، کامران. (۱۳۹۰). جایگاه سازمان فضایی در طراحی شهری، فصلنامه صفا، ۲۱(۳)، ۱۲۲-۱۰۷.
- زیاری، کرامت اله، کلانتری، محسن، زنگنه شهرکی، سعید و عالی پور، یاسر (۱۴۰۱)، تبیین سازمان فضایی نظام سکونتگاهی با تأکید بر نقش صنعت نفت (مطالعه موردی: خوزستان)، نشریه پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۱۰(۳)، ۱۹۱-۱۷۱.
- فرضی، شهرام و ازکیا، مصطفی. (۱۳۹۵). تحلیل جامعه‌شناختی پیامدهای حضور صنعت نفت بر توسعه اجتماعی - اقتصادی - فرهنگی مناطق نفت‌خیز از منظر ذینفعان محلی (مورد مطالعه: ساکنان حوزه میدان نفتی دارخوین)، نشریه توسعه محلی (روستایی - شهری)، ۸(۲)، ۲۴۴-۲۲۱.
- قدیمی، مصطفی، مشکینی، ابوالفضل، پژوهان، موسی و پاکدوست، نوشین. (۱۳۹۰). تعیین استراتژی‌های توسعه شهرهای متکی بر صنعت استخراج نفت با استفاده از روش SWOT، آنالیز IEA و ماتریس QSPM (نمونه مورد مطالعه: شهر دوگنبدان)، نشریه برنامه‌ریزی و آمایش فضا (مدرس علوم انسانی)، ۱۵(۳)، ۵۸-۳۹.
- محسنی تبریزی، علیرضا و فرامرزی، فرزانه. (۱۳۹۱). نقش صنعت نفت در توسعه اجتماعی اقتصادی شهر گچساران از دیدگاه شهروندان، نشریه مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۴(۴)، ۴۵-۳۵.

- مختاری ملک آبادی، رضا، مرصوصی، نفیسه، حسینی، سید علی و غلامی، محمد. (۱۳۹۴). تحلیل اثرگذاری توسعه صنعتی بر شاخص‌های کالبدی توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر ساحلی- معدنی عسلویه)، فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی، ۵(۴)، ۱۶-۱.
- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن. (۱۳۹۵).
مطالعات طرح تفصیلی بندر ماهشهر. (۱۳۹۵).
- ممبئی، ایمان و کلانتری، عبدالحسین. (۱۳۹۹)، تجربه پایداری - ناپایداری در یک شهر نفتی (مطالعه تجربه شهری آبادان)، فصلنامه توسعه اجتماعی، ۱۵(۲)، ۲۱۱-۲۴۶.
- منتظری، مرجان، جهانشاهلو، لعلا و ماجدی، حمید. (۱۳۹۶). تحولات ساختار کالبدی- فضایی شهر یزد و عوامل مؤثر بر آن، فصلنامه مطالعات محیطی هفت حصار، ۶(۲۱)، ۲۷-۴۲.
- نژاد ابراهیمی، احد، فرشچیان، امیرحسین و خوشرخ، پیمان. (۱۳۹۶). بررسی چهارچوب نظری فضای شهری و تأثیرات نیروهای موجود در شکل‌گیری شهر (با نگرش زیبا شناختی)، فصلنامه علمی- تخصصی معماری سبز، ۳(۹)، ۶۹-۶۱.

References

- Atkinson, A. (2008). Cities After Oil-3: Collapse and The Fate Of Cities. Journal: City: Analysis Of UrbanChange, Theory, Action, 12(1), 79-106.
- Besharatifar, S., Ghaderi, E., Pishgahi Fard, Z. (2017). The study of the effects of the oil industry on the spatial structure of the city (Case Study: Abadan), Human Geography Research Quarterly, 49(3), 657-673. (in Persian)
- Besharatifar, S., Ghaderi, E., Pishgahi Fard, Z. (2022). An Analysis of the Spatial- physical Development Pattern of Industrial Cities (A Case Study of Abadan), Quarterly Journal of Environmental-based Territorial Planning, 15(57), 165-186. (in Persian)
- Besharatifar, S., Mirabadi, M. (2020). Pattern explanation and Analysis of the distribution of urban services In petroleum cities (Case Study: Abadan), Human Geography Research Quarterly, 52(4). 1295-1318. (in Persian)
- Farzi, S., Azkia, M. (2016). Sociological analysis of oil industry consequences on the social, economic and cultural development from oil-rich regions inhabitants' perspectives: A case study of the Darkhovein oil field indigenous, Journal of Community Development, 8(2), 221-244. (in Persian)
- Gadami, M., Meshkini, A., Pajohan, M., Pakdoost, N. (2011). Determining the development strategies of cities based on the oil extraction industry using SWOT method, IEA analysis and QSPM matrix (case study: Dogonbadan city), Space Planning and Design Journal (Humanities Faculty), The Journal of Spatial Planning, 15(3), 39-58. (in Persian)
- Heidari, M.T., Rashidi, A., Ranjbarnia, B., Rahmani, M. (2021). Explaining the drivers of oil economy and its effects on the quality of livability of local communities in extracted cities (Case study: Behbahan), Geographical Urban Planning Research, 8(4), 737-760. (in Persian)
- Hejazi, N., Fazel, R., Vahida, F. (2015). Impacts of Economic Development of Assaluyeh on Quality of Life (by Industrial Development Approach), The Socio-Cultural Research Journal of Rahbord, 4(1), 87-113. (in Persian)
- Heshmatzadeh, M. B., Qaimi, Y., Jamour, L. (2017). Political economy of oil and urbanization in Iran (case study: Kermanshah city), The First National Conference of Kermanshah and Urban Life. (in Persian)
- Imani Shamlou, J., Pourjafar, M. R., Rafieian, M. (2018). Role of Oil-based Economic Components in Spatial Transformations of Tehran and Tabriz Metropolises, Political Organizing Of Space, 1(1), 1-9. (in Persian)
- Imani Shamlou, J., Rafieian, M., Dadashpour, H. (2016). Urban Speculation and Spatial Segregation (Analysis of Spatial Evolution of Tehran Metropolis in the Context of Oil-Based Economy), International Quarterly of Geopolitics, 12(41), 104-135. (in Persian)
- Jafari Pabandi, M.H., Darskhan, R., Mousavi, M. (2022). Structural-functional analysis of urban morphology under the influence of rents from the oil economy (Case Study: Zanzan City), Research and Urban Planning, 12(47), 203-218. (in Persian)
- Khezli Vizhnani, S., Ali Akbari, E., Adibi Sadinezhad, F., Jodaki, H., Tavakolnia, J. (2021). Structural analysis of the Driving force the spatial developments of the southwest of the metropolis of Tehran Case study: Islamshahr city, Journal of Regional Planning, 11(42), 220-237. (in Persian)
- Liang, S-J. (2019). Open House International; Gateshead, 44(3), 68-71.

- Mahmood, H., Asadov, A., Tanveer, M., Furqan, M., Yu, Z. (2022). Impact of Oil Price, Economic Growth and Urbanization on CO2 Emissions in GCC Countries: Asymmetry Analysis, *Sustainability* 2022, 14(8), 1-21.
- Mohseni Tabrizi, A., Faramarzi, F. (2013). The Effect of Oil Industry on the Socio-economic Development of Gachsaran from Citizens' Point of View, *Journal of Iranian Social Development Studies*, 4(4), 35-45. (in Persian)
- Mokhtry Malek abadi, R., Marsosi, N., Hosaini, S.A., Gholami, M. (2016). Assessing social & cultural sustainability in the extractive cities (Case: extractive city Asaloooye), *Spatial Planning*, 5(4), 1-16. (in Persian)
- mombeni, I., Kalantari, A. (2020). Experience Stability - Instability in an Oil City (Study of Abadan Urban Experience), *Quarterly Journal of Social Development*, 15(2), 211-246. (in Persian)
- Montazeri, M., Jahanshahlou, L., Majdi, H. (2017). The evolution of the physical-spatial structure of Yazd city and the factors affecting it, *Haft Hesar Journal of Environmental Studies*, 6(21), 27-42. (in Persian)
- Nejad Ebrahimi, A., Farshchian, A., Khoshrokh, P. (2017). Investigating the theoretical framework of the urban space and the effects of existing forces in the formation of the city (with an aesthetic perspective), *Green Architecture Scientific Quarterly*, 3(9), 61-69. (in Persian)
- Peng, Y., Fujiyama, M., Ishida, T. (2022). Spatial Evolution of an Oil City: A Case Study of Karamay, Northwest China, *Land* 2022, 11(11), 1-19.
- Pilvar, M., Rafiey, H., Abbasian, E. (2013). Relationship between Social Welfare in Iran and Oil Revenues During 1374-1388, *Social Welfare Quarterly*, 13(49), 57-87. (in Persian)
- Tan, J., Zhang, P., Lo, K., Li, J., Liu, Sh. (2016). The Urban Transition Performance of Resource-Based Cities in Northeast China", *Sustainability*, 8(10), 1-17.
- Tarigan, A.K.M., Samsura, D. A. A., Sagala, S., Wimbardana, R. (2017). Balikpapan: Urban planning and development in anticipation of the post-oil industry era, *Cities*, Volume 60, Pages 246-259.
- Zekavat, K. (2011). Spatial Organization in Urban Design, *Soffeh*, 21(3), 107-122. (in Persian)
- Zhang, J., He, X., Yuan., X-D. (2020). Research on the relationship between Urban economic development level and urban spatial structure—A case study of two Chinese cities, *Plos One*, 15(7), 1-14.
- Ziari, K., Kalantari, M., Zanganeh Shahraki, S., Alipour, Y. (2022). Explanation of the spatial organization of the settlement system with an emphasis on the role of oil industry the Case study of Khuzestan provinc, *Journal of Geographical Urban Planning Research*, 10(3), 171-191. (in Persian)